

Bijzin? Liever achteraan in de zin

Een corpusonderzoek naar het voorkomen van
bijvoeglijke bijzinnen in digitale nieuwsbrieven en
e-mails

Onderdeel: Masterscriptie
Door: Vivianne Plancken
Studentnummer: 0430870
Studierichting: Master Communicatiestudies
Eerste begeleider: Frank Jansen
Tweede begeleider: Pim Mak
Inleverdatum: 13 augustus 2010

Samenvatting

Voor de begrijpelijkheid en de leesbaarheid van een tekst is het van belang dat tekstdelen goed op elkaar aansluiten en dat ingewikkelde zinsdelen achteraan in de zin geplaatst worden. Een punctuele schrijver zal hier rekening mee houden bij het opstellen van zijn tekst. Maar hoe zal het gaan als de schrijver weinig tijd wil of kan besteden aan zijn tekst? Aan het schrijven van een e-mailbericht wordt doorgaans minder tijd besteed dan aan het opstellen van een nieuwsbrief. Zal de schrijver van een e-mailbericht daarom ook meer gebruik maken van bijzinnen dan de schrijver van een nieuwsbrief? En hoe zit het met de plaats van deze bijzinnen in de inbeddende zin?

In deze scriptie presenteer ik mijn corpusonderzoek naar het voorkomen van bijvoeglijke bijzinnen in digitale nieuwsbrieven en e-mails. Hierin staan de volgende vragen centraal: (1) wat voor type informatie staat er in bijvoeglijke bijzinnen, (2) in hoeverre is er in nieuwsbrieven een relatieve voorkeur voor de presentatie van achtergrondinformatie in bijvoeglijke bijzinnen boven hoofdzinnen, vergeleken met e-mails, en (3) op welke plaats staan deze bijzinnen in de corpora: vooraan in de zin, midden in de zin of achteraan in de zin.

De resultaten hebben uitgewezen dat er in e-mailberichten vaker een bijvoeglijke bijzin gebruikt wordt voor het geven van achtergrondinformatie dan in nieuwsbrieven, terwijl schrijvers van nieuwsbrieven hierbij vaker voor een aparte hoofdzin kiezen. Deze bevinding dient echter genuanceerd te worden omdat er met een regressie analyse is aangetoond dat dit resultaat het gevolg is van een ander kenmerk van het genre, namelijk de zinslengte. De tweede hypothese kan gedeeltelijk worden aangenomen: bijvoeglijke bijzinnen komen in nieuwsbrieven inderdaad het vaakst achteraan in de zin voor, terwijl zij in e-mails ook op andere plaatsen voorkomen. Maar het blijkt *niet* zo te zijn dat de bijzinnen in nieuwsbrieven meestal *samen met hun antecedent* achteraan in de zin staan, terwijl dat verschil in e-mails minder is.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	4
Hoofdstuk 2: Theoretisch kader	5
2.1 Bijvoeglijke bijzinnen in de Nederlandse grammatica	5
2.2 Eerder onderzoek naar (bijvoeglijke) bijzinnen	7
Hoofdstuk 3: Hypotheses	12
Hoofdstuk 4: Methode	13
4.1 De corpora	13
4.2 Beslismethode	14
Hoofdstuk 5: Resultaten	19
Hoofdstuk 6: Conclusie	24
Hoofdstuk 7: Aanbevelingen	27
Hoofdstuk 8: Literatuur	29
Hoofdstuk 9: Bijlagen	30

1 | Inleiding

In deze masterscriptie rapporteer ik over het corpusonderzoek dat ik heb uitgevoerd naar de plaats van bijvoeglijke bijzinnen in twee corpora: een e-mailcorpus en een nieuwsbrievencorpus. De gedachte hierachter is namelijk dat e-mailberichten snel geschreven en verstuurd worden en dat de schrijver daarom mogelijk weinig aandacht zal hebben besteed aan regels voor zinsconstructie en stilistische overwegingen. De schrijver van een nieuwsbrief wil op een heldere manier communiceren over nieuws uit zijn bedrijf of instelling en de lezers duidelijke en begrijpelijke informatie bieden. De verwachting is dan ook dat deze schrijver daarom juist wel veel aandacht zal besteden aan het toepassen van de regels voor zinsconstructie en allerlei stilistische overwegingen. Deze ideeën staan centraal in dit corpusonderzoek.

Mijn scriptie zal de volgende onderdelen behandelen: in Hoofdstuk 2 worden eerdere onderzoeken op het gebied van bijzinnen en zinsconstructie besproken die voor dit corpusonderzoek relevant zijn. De hypotheses van mijn corpusonderzoek komen aan de orde in Hoofdstuk 3. In Hoofdstuk 4 zal worden besproken hoe het corpusonderzoek is opgezet en wordt er ingegaan op de beslismethode die ik gehanteerd heb. Hoofdstuk 5 toont vervolgens de resultaten van de analyses en in Hoofdstuk 6 volgen de conclusies. In Hoofdstuk 7 zullen er een aantal aanbevelingen gedaan worden en in Hoofdstuk 8 is de gebruikte literatuur te vinden. Tot slot zijn in Hoofdstuk 9 alle bijlagen van deze masterscriptie opgenomen.

2 | Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal er eerst een korte uitleg gegeven worden van de verschillende soorten bijvoeglijke bijzinnen die binnen de Nederlandse grammatica kunnen worden onderscheiden en op welke plaatsen zij in de inbeddende zin kunnen voorkomen. Daarna volgt een beknopt overzicht van de voor dit corpusonderzoek belangrijkste inzichten uit de literatuur.

§ 2.1 | Bijvoeglijke bijzinnen in de Nederlandse grammatica

Binnen de Nederlandse grammatica zijn verschillende soorten bijvoeglijke bijzinnen te onderscheiden. Uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen worden doorgaans door een komma gescheiden van hun antecedent en kunnen daarom gezien worden als een toevoeging. Een voorbeeld van een uitbreidende bijvoeglijke bijzin (het onderstreepte zinsdeel) is (1):

- (1) De eerstgenoemde, die uitsluitend gericht is op resultaat, kan volgens de Europese rechter leiden tot onwenselijke discriminatie. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 75)

Deze zin is afkomstig uit het nieuwsbrievencorpus en hier worden in feite twee mededelingen gedaan over het antecedent ('de eerstgenoemde'), namelijk dat 'de eerstgenoemde' uitsluitend gericht is op resultaat en dat het kan leiden tot onwenselijke discriminatie.

Naast uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen bestaan er ook beperkende bijvoeglijke bijzinnen. Die worden, in tegenstelling tot bijvoeglijke bijzinnen, *niet* van hun antecedent gescheiden door een komma. Een beperkende bijvoeglijke bijzin geeft dan ook een precisering of beperking aan bij wat het antecedent aanduidt. In (2) wordt een voorbeeld gegeven van een beperkende bijvoeglijke bijzin:

- (2) De factuur die in februari zal worden ontvangen zal ook nog te hoog zijn. (E-mailcorpus, nr. 42)

Deze zin is afkomstig uit het e-mailcorpus en hier is te zien dat de bijvoeglijke bijzin beperkend is omdat hij een nadere specificatie geeft over welke factuur er precies bedoeld wordt.

Behalve uitbreidende en beperkende bijvoeglijke bijzinnen zijn er ook bijvoeglijke bijzinnen die losgekoppeld van hun antecedent in de zin voorkomen. In (3) is een voorbeeld van een losgekoppelde bijvoeglijke bijzin opgenomen:

- (3) Het zou wel erg zuur zijn dat deze mensen straks ook degenen zijn die door wanbeleid achter het net vissen. (E-mailcorpus, nr. 259)

Hier is te zien dat tussen het antecedent ('degenen') en de bijvoeglijke bijzin nog het werkwoord 'zijn' staat, waardoor de bijzin losgekoppeld op de laatste plaats in de zin terecht komt. Dit in tegenstelling tot de voorbeelden (1) en (2), waar de bijvoeglijke bijzinnen steeds direct achter hun antecedent staan en dus niet losgekoppeld zijn.

De voorgaande soorten bijvoeglijke bijzinnen hebben allemaal een onderwerp en een persoonsvorm. Er zijn echter ook bijvoeglijke bijzinnen die dat niet hebben en traditioneel als ellips beschouwd worden, zoals in (4):

- (4) Daarnaast is het er het charter Talent naar de top, dat ondertekend is door een flink aantal bedrijven en instellingen, waaronder de Universiteit Leiden. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 65)

De elliptische bijzin in dit voorbeeld verwijst naar 'een flink aantal bedrijven en instellingen' maar heeft zelf geen persoonsvorm.

Naast bijvoeglijke bijzinnen zijn er in de corpora ook hoofdzinnen opgenomen die als bijvoeglijke bijzin zouden kunnen worden geformuleerd, maar waarvan de schrijver besloten heeft om ze als aparte hoofdzinnen in het bericht te plaatsen. Een voorbeeld van zo'n soort hoofdzin is te zien in (5):

- (5) De komende dagen wordt lichte regen verwacht in Nederland. De concentratie schadelijke stoffen zal naar verwachting zeer laag zijn. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 17)

De onderstreepte zin is de hoofdzin die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd zou kunnen worden. Als de schrijver had besloten om er een bijvoeglijke bijzin van te maken, had de zin er als volgt uit kunnen zien: 'De komende dagen wordt lichte regen verwacht in Nederland, waardoor de concentratie schadelijke stoffen naar verwachting zeer laag zal zijn'. Met dezelfde woorden van de hoofdzin kan door de toevoeging van een komma en het woord 'waardoor' dus ook een bijvoeglijke bijzin gemaakt worden. Dit komt relatief vaak voor en daarom is besloten om dit soort hoofdzinnen eveneens op te nemen in de corpora.

Om het verschil tussen een hoofdzin die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kan worden en een hoofdzin die dat niet kan te illustreren, volgt hier een voorbeeld van een hoofdzin die *niet* als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kan worden is (6):

- (6) Van vrijdag 19 tot en met zondag 21 maart vindt 'Eigen Huis (Ver)bouwen' plaats in de Jaarbeurs in Utrecht. Dit jaar is het de tweede keer dat deze nationale bouwbeurs georganiseerd wordt. (E-mailcorpus, bericht 40)

De onderstreepte zin bevat achtergrondinformatie rondom de beurs 'Eigen Huis (Ver)bouwen' maar kan niet omgebouwd worden tot een bijvoeglijke bijzin die aan de zin ervoor toegevoegd kan worden.

Naast het soort bijvoeglijke bijzin is ook de plaats die de bijzin inneemt in de inbeddende zin van belang. Een bijzin kan op verschillende plaatsen in de zin voorkomen, bijvoorbeeld op de eerste plaats, zoals in voorbeeld (7):

- (7) De personages die hij ten tonele voert, gaan ondanks al hun goede bedoelingen veelal hun ondergang tegemoet. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 101)

In dit voorbeeld is te zien dat de bijvoeglijke bijzin 'die hij ten tonele voert' direct achter zijn antecedent ('de personages') vooraan in de zin is geplaatst.

Een bijvoeglijke bijzin kan daarnaast ook middenin de inbeddende zin geplaatst worden, al dan niet losgekoppeld van zijn antecedent. In (8) is een voorbeeld van een

bijvoeglijke bijzin opgenomen die samen met zijn antecedent middenin de inbeddende zin geplaatst is:

- (8) Onderzoekers onder leiding van de cognitief psychologe Lorenza Colzato hebben gevonden dat fanatieke gamespelers die vooral in de weer zijn met zogenoemde schietspellen over een grote mentale flexibiliteit beschikken. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 84)

De bijvoeglijke bijzin ‘die vooral in de weer zijn met zogenoemde schietspellen’ staat samen met zijn antecedent (‘fanatieke gamespelers’) middenin de inbeddende zin omdat er nog een zinsdeel achteraan komt.

Tot slot kan een bijvoeglijke bijzin ook op de laatste plaats in de inbeddende zin voorkomen. Een voorbeeld hiervan is te zien in (9):

- (9) Deze laatste roman wekte zozeer de woede op van de Iraanse ayatollah Khomeini (1902-1989) dat deze een fatwa afkondigde, die inhield dat Rushdie vogelvrij verklaard werd en vervolgd kon worden door islamisten. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 39)

Hier is de bijvoeglijke bijzin ‘die inhield dat Rushdie vogelvrij verklaard werd en vervolgd kon worden door islamisten’ achteraan in de inbeddende zin geplaatst. Deze bijvoeglijke bijzin wordt alleen gescheiden van zijn antecedent ‘een fatwa’ door het werkwoord ‘afkondigde’.

§ 2.2| Eerder onderzoek naar (bijvoeglijke) bijzinnen

Naar het gebruik van (bijvoeglijke) bijzinnen is in de loop der tijd veel onderzoek gedaan. Hier volgt daarom een beknopt overzicht van de voor dit corpusonderzoek belangrijkste inzichten uit de literatuur.

De functie van bijzinnen

Naar de functie die bijzinnen hebben in de tekst is veel onderzoek gedaan. Zo onderzochten Barbara Fox en Sandra Thompson (1990) het gebruik van bijvoeglijke bijzinnen in natuurlijke, Engelstalige gesprekken. Zij stellen dat gesprekspartners tijdens een gesprek constant bepalen hoe het met de staat van kennis van de ander gesteld is en op basis hiervan lexicale en grammaticale beslissingen nemen over het in stand houden van de voortgang van de informatie, wat ook wel *information flow* genoemd wordt. Fox en Thompson zijn vooral geïnteresseerd in hoe deze lexicale en grammaticale beslissingen de keuzes bij het formuleren van bijvoeglijke bijzinnen beïnvloeden.

Bij het analyseren van hun corpus halen Fox en Thompson het onderwerp *grounding* aan. *Grounding* houdt in dat gesprekspartners in een conversatie hun kennis moeten delen om begrepen te worden en een geslaagd gesprek tot stand te brengen. In effectieve communicatie moeten, zoals Fox en Thompson aangeven, referenten relevant gemaakt worden op het moment dat zij gepresenteerd worden. Naamwoordgroepen waarvan de relevantie niet direct duidelijk wordt uit eerdere uitingen binnen het gesprek, moeten volgens Fox en Thompson relevant gemaakt worden en dit wordt in hun corpus voornamelijk door middel van *grounding* gedaan (Fox & Thompson 1990).

In hun corpus troffen Fox en Thompson verschillende vormen van *grounding* aan. Een van deze vormen noemen zij *anchoring*. Een referent is *anchored* als de naamwoordgroep

waarin de referent ingebed is, door middel van een andere naamwoordgroep verbonden is aan een ander soort referent, zoals een bijvoeglijke bijzin (Fox en Thompson, 1990). Een voorbeeld hiervan is te zien in (10):

- (10) Onderzoekers doen enorm hun best om nieuwe medicijnen te vinden die niet het hele immuunsysteem onderdrukken, maar alleen de ziekte.
(Nieuwsbrievencorpus, nr. 262)

In dit voorbeeld is te zien dat er niet alleen met een zelfstandig naamwoord verwezen wordt naar het antecedent 'nieuwe medicijnen', maar dat de verankering tot stand komt door een bijvoeglijke bijzin.

Een andere vorm van *grounding* is volgens Fox en Thompson *main-clause grounding*. Hierbij situeert de hoofdzin de naamwoordgroep in kwestie door het samen met een neutraal hoofdwerkwoord (bijvoorbeeld *hebben* of *heeft*) te relateren aan een al bekende referent (Fox en Thompson, 1990). In (11) wordt hiervan een voorbeeld gegeven:

- (11) Een van mijn medewerkers werkt momenteel met een laptop (Latitude 520). Deze heeft div. problemen, oa met het beeldscherm, de toetsen blijven 'hangen' en de laptop werkt niet meer als ie in het dockingstation staat. (E-mailcorpus, nr. 27)

Hier is te zien dat de onderstreepte zin door middel van de woordgroep 'deze heeft' naar de al bekende referent 'een laptop' verwijst. Door vervolgens extra informatie over deze laptop te geven, vergroot de schrijver de gedeelde achtergrond tussen hem en de lezer. Beide weten nu dat de laptop van een van de medewerkers van de schrijver kapot is en vervangen moet worden.

Over het algemeen is *grounding* in bijvoeglijke bijzinnen volgens Fox en Thompson een achtergrondtaak. Een bijvoeglijke bijzin waarin gebruik wordt gemaakt van *grounding* voegt als het ware geen nieuwe informatie toe maar plaatst slechts de referent in het gesprek (Fox & Thompson 1990). Maar Fox en Thompson troffen ook diverse bijvoeglijke bijzinnen met *grounding* aan die óók een toevoeging deden. In mijn eigen corpus is dit het verschil tussen beperkende en uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen. Het is interessant om uit te zoeken of er in de bijvoeglijke bijzinnen in mijn corpus ook sprake is van *grounding* van antecedenten.

Uit deze studie valt op te maken dat bijvoeglijke bijzinnen een belangrijke functie hebben in een tekst. Volgens Fox en Thompson worden dit soort bijzinnen vooral gebruikt voor achtergrondtaken, zoals het *grounden* van informatie. Zij stellen daarnaast ook dat bijvoeglijke bijzinnen wel degelijk toevoegingen kunnen doen. Maar hoe zit het dan met de plaats van de bijzin in de inbeddende zin? En heeft de inhoud van de bijzin hier invloed op? Ook naar deze vragen is veel onderzoek gedaan.

De plaats van de bijzin in de inbeddende zin en de factoren die hier invloed op hebben
Casper Troost, Frank Jansen en Ted Sanders onderzochten op grond waarvan de spreker of schrijver de positie van een bijzin in een onderschikkende zin kiest. Zij verwachten dat het *principe van cognitieve economie* hier een aanzienlijke rol in speelt. Dit principe stelt dat de spreker of schrijver bij voldoende tijd en mogelijkheden gebruik zal maken van *thematische coherentie*. Dit houdt in dat de volgorde van de zinsdelen afhangt van wat er tot dan toe in

de discourse aan bod is gekomen. Uitingen die betrekking hebben op eerder in de tekst genoemde gebeurtenissen zullen daarom aan het begin van de zin staan, terwijl uitingen die over nieuwe gebeurtenissen gaan juist aan het einde van de zin geplaatst worden. Als de spreker of schrijver echter weinig tijd en mogelijkheden heeft, voorspelt het principe van cognitieve economie dat hij of zij terug zal vallen op *frame structuring*. Hierbij fungeert de hoofdzin als een frame voor de bijzin en in dat geval is het formuleren van een complexe zin makkelijker als de hoofdzin vooraf gaat aan de bijzin (Troost e.a., 2008).

Troost e.a. onderzochten aan de hand van twee corpora (beleidsnota's en chatprotocollen) of het principe van cognitieve economie inderdaad invloed heeft op de keuze voor de positie van een bijzin in de inbeddende zin. Uit de resultaten is gebleken dat dit principe deels de juiste voorspellingen doet: schrijvers met weinig tijd (chatters) blijken in een aantal gevallen inderdaad vaker *frame structuring* toe te passen dan schrijvers met veel tijd (schrijvers van beleidsnota's). Maar het blijkt niet zo te zijn dat het voorop plaatsen van een bijzin die betrekking heeft op een gebeuren dat in de voorafgaande zin gepresenteerd wordt meer voorkomt in het corpus met beleidsnota's dan in het chatcorpus. De verhoudingen hiervan zijn in beide corpora namelijk ongeveer gelijk (Troost e.a., 2008).

Dit onderzoek is van belang voor mijn eigen corpusonderzoek omdat ik met soortgelijke corpora werk: het nieuwsbrievencorpus staat min of meer gelijk aan het corpus met beleidsnota's dat Troost e.a. gebruikt hebben en mijn e-mailcorpus komt overeen met het chatcorpus van Troost e.a. Dit maakt het relevant om te onderzoeken of hun conclusies generaliseerbaar zijn naar mijn eigen corpora.

Frank Jansen onderzocht het idee dat schrijvers vaak geneigd zijn om oude, reeds bekende informatie in een bijvoeglijke bijzin te zetten zodat de hoofdzin beschikbaar is voor het geven van nieuwe informatie (Jansen 1994). Dit heeft hij gedaan door uit diverse dagbladartikelen de eerste zinnen die een of meer bijzinnen bevatten te analyseren. De volgende categorieën waren tijdens de analyse van belang: (1) het soort nieuws dat de hoofdzin bevat (nieuw nieuws, oud nieuws of achtergrondinformatie die nooit nieuws geweest is), (2) de relatie tussen de bijzin en zijn antecedent (uitbreidende of beperkende bijzinnen), (3) het soort antecedent (een naam, een andere definiëte zelfstandig-naamwoordgroep of een indefiniëte groep) en (4) de plaats van de bijzin (middenin de zin, achteraan maar wel direct achter zijn hoofd of losgekoppeld van het antecedent achteraan) (Jansen 1994).

De resultaten wijzen uit dat nieuw nieuws vaker in een hoofdzin terecht komt, terwijl oud nieuws en achtergrondinformatie meestal in een bijvoeglijke bijzin gepresenteerd wordt (Jansen 1994). Daarnaast blijkt het zo te zijn dat hoe later in de zin elementen voorkomen, hoe groter hun nieuwswaarde is. Bijvoeglijke bijzinnen die middenin de zin staan bevatten dan ook meer achtergrondinformatie en die aan het einde van de zin meer nieuwe informatie (Jansen 1994). Ook is het zo dat uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen vaker achtergrondinformatie bevatten, terwijl beperkende bijvoeglijke bijzinnen gereserveerd blijven voor het oudere nieuws (Jansen 1994). Tot slot blijkt dat bij een indefiniëte antecedent vaker voor een bijzin met nieuwe informatie gekozen wordt (Jansen 1994).

Jansen concludeert tenslotte dat het blijkbaar de journalistieke norm is dat als over een referent in de eerste zin ook oude informatie moet worden opgenomen, een bijvoeglijke bijzin hiervoor het meest geschikt is. Hij stelt hierbij ook dat het mogelijk is dat de bijvoeglijke bijzin gebruikt wordt om een achtergrondverhaal te vertellen, dat los kan staan van het verhaal van de hoofdzin (Jansen 1994). Mogelijk is dit in mijn eigen corpus ook het

geval en worden bijvoeglijke bijzinnen hier ook gebruikt om een achtergrondverhaal te schetsen dat niet noodzakelijk aansluit op het verhaal dat in de hoofdzin verteld wordt.

Ook Thomas Wasow en Jennifer Arnold e.a. hebben zich beziggehouden met de inhoud van bijzinnen en de positie die deze bijzinnen krijgen in de inbeddende zin. Zij onderzochten onder meer in een corpusstudie de variaties in woordvolgorde in transcripten van de debatten van het Canadese parlement. In dit onderzoek staan twee onderwerpen centraal, namelijk welke factoren de keuze van de ene woordvolgorde boven de andere beïnvloeden en welke functies het variëren in woordvolgorde kan hebben (Wasow e.a. 2000).

Wasow e.a. stellen dat eerdere onderzoeken het variëren in woordvolgorde enerzijds verklaren in termen van *heaviness*, waarbij complexe zinsdelen achteraan in de zin geplaatst worden, en anderzijds in termen van *newness*, waarbij nieuwe informatie achteraan in de zin gezet wordt. Volgens hen is er nog niet eerder onderzocht of het mogelijk is dat beide factoren invloed hebben op de keuze voor een bepaalde woordvolgorde (Wasow 2000). Dit is dan ook precies wat Wasow e.a. willen aantonen met hun corpusonderzoek. De resultaten van het corpusonderzoek wijzen uit dat zowel *heaviness* als *newness* invloed hebben op de woordvolgorde. Nieuwe informatie en complexe zinsdelen worden vrijwel altijd later in de zin uitgesproken (Wasow e.a. 2000).

Naast dit corpusonderzoek hebben Wasow e.a. ook een experiment uitgevoerd, waarbij proefpersonen kaartjes met objecten erop moesten koppelen aan kaartjes met dieren erop. Het doel was om erachter te komen welke woordvolgorde de proefpersonen zouden gebruiken en hoe dit zou worden beïnvloed door de staat van kennis van hun gesprekspartners en de complexiteit van de naamwoordgroep. Opnieuw wijzen de resultaten uit dat zowel *heaviness* als *newness* invloed hebben op de woordvolgorde die de proefpersonen gebruiken. Zij formuleerden hun zinnen zo dat de nieuwste informatie en de complexere zinsdelen achteraan kwamen (Wasow 2000).

Het is mogelijk dat fenomenen als *heaviness* en *newness* in de nieuwsbrieven en e-mails in mijn eigen corpus ook een rol hebben gespeeld bij de keuze voor hoofd- en bijzinnen en daarom is het relevant om dit idee mee te nemen in de analyses.

Behalve naar de plaats waar nieuw en oud nieuws terecht komen in de zin, heeft Frank Jansen ook onderzoek gedaan naar de plaats van ingewikkelde zinsdelen in de inbeddende zin. Hij stelt in zijn artikel 'Sentence processing theories and the position of complex constituents in Dutch texts' dat adviesliteratuur voorschrijft om ingewikkelde zinsdelen, zoals bijzinnen, *niet* middenin de zin te plaatsen, maar bij voorkeur op de laatste plaats. Ook de eerste plaats in de zin verdient niet de voorkeur omdat zogenaamde 'lange aanlopen' de begripelijkheid van de zin niet ten goede komen (Jansen 2003).

Jansen heeft dit advies onder meer getoetst door simpele en complexe zinsdelen te tellen die op de eerste plaats, middenin of op de laatste plaats in de zin staan in verschillende dagbladartikelen. Eerst heeft hij uitgezocht of complexe zinsdelen de middenpositie in de zin vermijden en dit blijkt inderdaad zo te zijn. Vervolgens wilde hij weten of complexe zinsdelen vaker op de laatste plaats in de zin voorkomen dan op de eerste plaats. Ook dit blijkt het geval te zijn. Jansen concludeert dan ook dat complexe zinsdelen meestal op de laatste plaats in de zin gezet worden en de middenpositie vermijden. De eerste plaats in de zin valt hier in feite tussenin (Jansen 2003).

Deze conclusies zijn van belang voor mijn eigen corpusonderzoek omdat dit de kans biedt om te toetsen of het in mijn corpusonderzoek ook zo is dat bijvoeglijke bijzinnen

voornamelijk op de laatste plaats in de zin voorkomen en dat de middenpositie vermeden wordt.

Deze studies wijzen uit dat de plaats van de bijzin in de inbeddende zin er wel degelijk toe doet en dat cognitieve economie en de inhoud van de bijzin invloed kunnen hebben op de plaats waarin de bijzin terecht komt. Troost e.a. hebben gevonden dat schrijvers met weinig tijd en mogelijkheden om zorgvuldig te kunnen formuleren terugvallen op het idee dat de hoofdzin het frame vormt voor de bijzin en dat die bijzin dus achteraan in de zin geplaatst moet worden. Frank Jansen concludeert dat nieuw nieuws vaker in een hoofdzin terecht komt, terwijl oud nieuws en achtergrondinformatie meestal in een bijvoeglijke bijzin gepresenteerd wordt. Ook heeft hij gevonden dat uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen vaker achtergrondinformatie bevatten, terwijl beperkende bijvoeglijke bijzinnen gereserveerd blijven voor het oudere nieuws. Wasow en Arnold e.a. stellen dat zowel *heaviness* als *newness* invloed hebben op de woordvolgorde. De nieuwste informatie en de complexere zinsdelen komen meestal achteraan in de zin terecht. Uit het tweede onderzoek van Jansen blijkt dat complexe zinsdelen meestal op de laatste plaats in de zin gezet worden en de middenpositie vermijden.

Het splitsen van bijzinnen

In zijn artikel 'Patroonsplitsing en Zinsstructuur' bespreekt Arie Verhagen twee soorten betrekkelijke bijvoeglijke bijzinnen, namelijk gesplitste en ongesplitste bijzinnen. Hierin vraagt hij zich onder meer af hoe een relatieve zin als zodanig zich tot de rest van een inbeddende zin kan verhouden. Hij haalt onder meer theorieën aan over overeenkomsten en verschillen tussen beperkende, uitbreidende en continuatieve relatieve zinnen en betoogt dat de verschillen vooral in termen van de verhouding tussen de relatieve zin en de inbeddende zin zijn weer te geven (Verhagen 1992).

Volgens Verhagen vormt een beperkende relatieve zin los van zijn antecedent geen onderdeel van de zinsinterpretatie maar moeten zij eerst samengenomen worden voordat het grotere geheel geïnterpreteerd kan worden. Hier is dus sprake van een bepaalde hiërarchische relatie. Uitbreidende relatieve zinnen hebben daarentegen als het ware een *adverbiale* functie. Deze zinnen formuleren een reden of een motief voor de toepasselijkheid van de inhoud van de zin. De twee betrokken onderdelen, namelijk het antecedent en de relatieve zin, kunnen dan ook apart geïnterpreteerd worden. In continuatieve relatieve zinnen levert de relatieve zin een vervolgstap in de gedachtegang die de betreffende tekst weergeeft. Hier is niet alleen een naamwoordgroep, maar een gehele hoofdzin onafhankelijk van de relatieve zin interpreteerbaar (Verhagen 1992).

Verhagen constateert uiteindelijk dat relatieve zinnen te beschouwen zijn als zelfstandige woordgroepen die, afhankelijk van hun positie en inhoud, op uiteenlopende wijzen met de rest van de inbeddende zin te verbinden zijn. Hij betoogt dan ook dat er geen niveau van syntactische structuurbeschrijving hoeft te zijn waarop alle relatieve zinnen identiek gerepresenteerd worden. Dit bevestigt volgens Verhagen de gedachte dat het voordelen biedt om gesplitste en ongesplitste patronen niet als van elkaar afgeleid te beschouwen (Verhagen 1992).

Uit deze laatste studie blijkt dat een beperkende bijvoeglijke bijzin die losgekoppeld is van zijn antecedent op zichzelf niet geïnterpreteerd kan worden, maar eerst samengenomen moet worden met zijn antecedent. Er bestaat dus een hiërarchische relatie tussen de

beperkende bijvoeglijke bijzin en zijn antecedent. Uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen kunnen daarentegen volgens Verhagen wel los van hun antecedent geïnterpreteerd worden.

3| Hypotheses

Dit corpusonderzoek is opgezet met de gedachte dat e-mailberichten snel geschreven en verstuurd worden en dat de schrijver daarom weinig aandacht zal hebben besteed aan regels voor zinsconstructie (zoals: maak zinnen niet te lang, zet de kern van de mededeling voorop, geef een zin maximaal één bijzin etc.) en stilistische overwegingen. De schrijver van een nieuwsbrief zal daarentegen op een zo helder mogelijke manier willen communiceren over nieuws uit zijn bedrijf of instelling en de lezers duidelijke informatie bieden. De verwachting is dan ook dat deze schrijver daarom juist wel veel aandacht zal besteden aan regels voor zinsconstructie en allerlei stilistische overwegingen.

In dit corpusonderzoek zullen de volgende vragen centraal staan:

- 1) Wat voor type informatie staat er in bijvoeglijke bijzinnen?
- 2) In hoeverre is er in nieuwsbrieven een relatieve voorkeur voor de presentatie van achtergrondinformatie in bijvoeglijke bijzinnen boven hoofdzinnen, vergeleken met e-mails?
- 3) Op welke plaats staan deze bijzinnen in de corpora: vooraan in de zin, midden in de zin of achteraan in de zin?

Het is mogelijk dat er in e-mailberichten meer gebruik gemaakt zal worden van bijvoeglijke bijzinnen omdat de schrijver zijn bericht snel typt en verstuurt, waardoor hij weinig tijd zal besteden aan de leesbaarheid en begrijpelijkheid van zijn bericht. De gedachte hierachter is dat de ontvanger van het e-mailbericht altijd terug kan mailen met vragen als het bericht voor hem niet duidelijk genoeg is.

Daarentegen kan het ook zijn dat er juist in nieuwsbrieven meer gebruik gemaakt zal worden van bijvoeglijke bijzinnen omdat de schrijver zoveel mogelijk zal proberen om de gedeelde achtergrond tussen hemzelf en de ontvanger(s) te vergroten. Dat kan hij natuurlijk heel goed doen door achtergrondinformatie in bijzinnen te stoppen. Maar als hij rekening houdt met de begrijpelijkheid en de leesbaarheid van de nieuwsbrief is het waarschijnlijker dat de schrijver deze achtergrondinformatie juist zoveel mogelijk in aparte zinnen weer zal geven.

Tot slot moet er nog een opmerking gemaakt worden over de plaats van de bijvoeglijke bijzinnen in e-mailberichten en nieuwsbrieven. Er wordt aangenomen dat de schrijver van een e-mailbericht minder tijd zal besteden aan de begrijpelijkheid en leesbaarheid van zijn bericht dan de schrijver van een nieuwsbrief. De verwachting is daarom dat bijzinnen in nieuwsbrieven vooral samen met hun antecedent achteraan in de zin geplaatst worden omdat dit volgens de literatuur de beste indruk maakt, terwijl bijzinnen in e-mailberichten ook op andere plaatsen in de zin voor zullen komen.

In dit corpusonderzoek zullen de volgende hypotheses getoetst worden:

- 1) Als er achtergrondinformatie gegeven wordt, dan gebeurt dat in e-mailberichten vaker in een bijvoeglijke bijzin en in nieuwsbrieven vaker in een aparte zin.
- 2) Als er voor een bijvoeglijke bijzin gekozen wordt, dan komt deze bijzin in nieuwsbrieven meestal samen met zijn antecedent achteraan in de zin te staan, terwijl de bijzin in e-mailberichten ook op andere plaatsen in de zin voor zal komen.

De hypothesen hebben betrekking op het geven van achtergrondinformatie in bijvoeglijke bijzinnen en in aparte zinnen. Bijvoeglijke bijzinnen bevatten veelal extra informatie om de context rondom het bericht te verduidelijken. Toch kan deze achtergrondinformatie ook gegeven worden in aparte zinnen.

4 | Methode

§ 4.1 | De corpora

Er zijn voor dit onderzoek twee corpora samengesteld: een nieuwsbrievencorpus en een e-mailcorpus. De gedachte hierachter is dat e-mailberichten snel geschreven en verstuurd worden en dat de schrijver daarom weinig aandacht zal hebben besteed aan regels voor zinsconstructie en stilistische overwegingen, terwijl de nieuwsbrievenschrijver dit juist wel zal hebben gedaan omdat hij zo helder mogelijk zal willen communiceren over nieuws uit zijn bedrijf of instelling. Ik zal nu eerst dieper ingaan op het samenstellen van het nieuwsbrievencorpus en daarna op het e-mailcorpus.

4.1.1 *Het nieuwsbrievencorpus*

Het nieuwsbrievencorpus omvat in totaal 11 digitale nieuwsbrieven van diverse Nederlandse concerns, instellingen en patiëntenverenigingen, waaronder de Universiteit Utrecht, Unilever, het Astmafonds, Joop van den Ende Theaterproducties en de Nederlandse Hartstichting. Er is bewust voor gekozen om nieuwsbrieven van zowel commerciële instellingen als non-profitorganisaties in het corpus op te nemen. Het idee is namelijk dat commerciële bedrijven meestal professionals in dienst hebben voor de interne en externe communicatie, terwijl dit bij non-profitorganisaties als patiëntenverenigingen niet altijd het geval zal zijn. Dit maakt het mogelijk om een zo breed en gevarieerd mogelijk corpus samen te stellen. De nieuwsbrieven zijn verzameld in de periode april t/m mei 2010 en zijn gevonden via de betreffende websites van de bedrijven en instellingen. Alle voor dit onderzoek verzamelde nieuwsbrieven zijn te vinden in Bijlage 1.

Om een goed beeld te krijgen van het gebruik van bijzinnen in nieuwsbrieven was het van belang om voldoende voorbeelden van bijvoeglijke bijzinnen/hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin kunnen worden geformuleerd te hebben om te analyseren. Ik heb het minimum daarom op 200 voorbeelden per corpus gesteld en ben vanuit dat idee nieuwsbrieven gaan verzamelen door de websites van verschillende Nederlandse bedrijven en instellingen te bezoeken. Velen daarvan hebben een online nieuwsbrievenarchief op de website staan, waardoor ik daar gemakkelijk een aantal nieuwsbrieven kon selecteren voor mijn corpus. Een enkeling, zoals FrieslandCampina, had zo'n archief echter niet en om toch aan hun nieuwsbrieven te komen heb ik me aangemeld voor de digitale nieuwsbrief. Uiteindelijk zijn er in totaal 201 bijvoeglijke bijzinnen in de verzamelde nieuwsbrieven aangetroffen en 103 hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd zouden kunnen worden.

4.1.2 Het e-mailcorpus

Het e-mailcorpus bestaat uit e-mails van medewerkers van diverse Nederlandse bedrijven en digitale ingezonden reacties van bezoekers van de nieuwswebsites NRCnext.com en Volkskrant.nl. Onder de Nederlandse bedrijven vallen onder meer e-mails van medewerkers van een regionaal theater, een keukenbladenbedrijf en een landelijk opererende thuiszorginstelling. Alle voor dit onderzoek verzamelde e-mails zijn te vinden in Bijlage 2.

Eerst wat meer over de e-mails van Nederlandse bedrijven. Deze zijn verzameld door mensen in mijn eigen omgeving te vragen om mij een aantal zakelijke e-mails uit de inbox van het mailprogramma van hun werk door te sturen. Dit mochten e-mails van en naar collega's en/of klanten zijn, waarin over zakelijke aangelegenheden werd gecorrespondeerd. Niet alle e-mails die ik op deze manier binnen heb gekregen bleken bruikbaar. Sommige e-mails bestonden welgeteld uit één zin of slechts een aantal losse woorden. Die heb ik buiten beschouwing gelaten omdat het onwaarschijnlijk was dat hier een bijzin in te ontdekken viel. Daarnaast viel een enkel e-mailbericht af omdat daarin toch over persoonlijke zaken gesproken werd. Dit selectieproces heeft uiteindelijk 78 bruikbare e-mails opgeleverd.

Ter aanvulling op de e-mails van bedrijven heb ik op de nieuwswebsites van de NRC next en de opiniepagina van de Volkskrant gezocht naar reacties van bezoekers van de websites op diverse nieuwsberichten. Hierbij was het van belang om een goede selectie te maken omdat er nogal wat 'rotzooi' tussen staat: grof taalgebruik, onsamenhangende zinnen, foutief gebruik van spaties en witregels (waardoor de samenhang in het bericht volledig zoek is) etc. Berichten waarin gescholden werd op andere bezoekers, waarin heel erg van het onderwerp werd afgeweken (oeverloos doorschrijven over irrelevante zaken) en berichten waarin door de vele typ- en interpunctiefouten geen enkele samenhang meer te ontdekken was, zijn niet in het corpus opgenomen. Een voorbeeld van een bericht dat niet in het corpus is opgenomen omdat er alleen sarcastisch werd gereageerd op het bericht van een andere bezoeker (over de voordelen van Apple software tegenover Windows software) is het volgende: "Timmers, moet je niet even herstarten? Daar houden windhoos gebruikers toch zo van?" Deze bezoeker leverde geen inhoudelijke bijdrage aan de discussie en was er alleen op uit om commentaar te leveren op de bijdragen van andere bezoekers van de opiniepagina van de Volkskrant. Daarom heb ik dit bericht niet opgenomen in het corpus. Ook extreem korte berichten (van één zin of nog minder) zijn niet in het corpus opgenomen omdat het onwaarschijnlijk was dat daar een bijvoeglijke bijzin in te vinden zou zijn. Wel opgenomen zijn berichten van voldoende lengte met een heldere opmaak, normaal Nederlands taalgebruik en waarin daadwerkelijk over het onderwerp in kwestie werd geschreven. Deze selectie heeft uiteindelijk nog eens 131 berichten opgeleverd.

In de 78 e-mails en 131 reacties op nieuwsberichten zijn in totaal 239 bijvoeglijke bijzinnen gevonden en 70 hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd zouden kunnen worden.

§4.2 | Beslismethode

Alle in totaal 613 bijvoeglijke bijzinnen of hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd zouden kunnen worden zijn bij het analyseren ingedeeld in categorieën. Een aantal van die categorieën liggen min of meer vast: een bijvoeglijke bijzin kan uitbreidend of beperkend zijn en staat op de eerste of laatste plaats of middenin de zin. In sommige gevallen is het echter niet zo makkelijk om een bijvoeglijke bijzin in één van deze hokjes te stoppen. Want hoe moet het bijvoorbeeld als er een interpunctiefout in de zin staat, waardoor het moeilijk te beoordelen is of de bijzin nu uitbreidend of beperkend is? En hoe bepaal je de inhoud van

een bijzin? Dat blijft toch een enigszins subjectieve beoordeling. In deze paragraaf bespreek ik welke bijvoeglijke bijzinnen ik in de corpora heb opgenomen (subparagraaf 4.2.1), hoe ik in de analyse te werk ben gegaan (subparagraaf 4.2.2) en welke beslistmethode ik bij onduidelijkheden gehanteerd heb (subparagraaf 4.2.3).

4.2.1 Welke bijvoeglijke bijzinnen zijn in de corpora opgenomen?

In de corpora zijn alle in paragraaf 2.1 genoemde soorten bijvoeglijke bijzinnen opgenomen: uitbreidende en beperkende bijvoeglijke bijzinnen en bijvoeglijke bijzinnen die losgekoppeld zijn van hun antecedent. Alle andere soorten bijzinnen, zoals bijwoordelijke bijzinnen en -bepalingen, lijdend voorwerpzinnen en meewerkend voorwerpszinnen etc. zijn in dit corpusonderzoek buiten beschouwing gebleven.

Naast bijvoeglijke bijzinnen zijn er in de corpora ook hoofdzinnen opgenomen die als bijvoeglijke bijzin zouden kunnen worden geformuleerd, maar waarvan de schrijver besloten heeft om ze als aparte hoofdzinnen in het bericht te plaatsen. Een voorbeeld van zo'n hoofdzin is te vinden in paragraaf 2.1, voorbeeld 5. Met dezelfde woorden van de hoofdzin kan door de toevoeging van een komma en het woord 'waardoor' dus ook een bijvoeglijke bijzin gemaakt worden. Dit komt relatief vaak voor en daarom is besloten om dit soort hoofdzinnen eveneens op te nemen in de corpora. Hoofdzinnen die niet (of heel moeilijk) als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden zijn daarentegen *niet* opgenomen in de corpora. Een voorbeeld van zo'n hoofdzin is te vinden in paragraaf 2.1, voorbeeld 6.

4.2.2 De inhoud van de bijvoeglijke bijzinnen

Bij het analyseren van de bijvoeglijke bijzinnen uit de corpora heb ik ook gekeken naar de inhoud van deze bijzinnen om te kunnen bepalen of iets achtergrondinformatie is of juist niet. Hoewel ik hier zo objectief mogelijk te werk ben gegaan, blijft er toch altijd een vleugje subjectiviteit achter. Aan de hand van een aantal voorbeelden bespreek ik hoe ik de inhoud van de bijvoeglijke bijzinnen uit de corpora bepaald heb.

Na een uitgebreide inventarisatie van wat voor informatie er precies gegeven wordt in de bijvoeglijke bijzinnen uit te corpora, konden er een aantal categorieën gemaakt worden, namelijk *tijdloze waarheid*, *specificatie*, *voorbeeld informatie*, *gevolg* en *eerder gebeurd*.

De categorie *tijdloze waarheid* is steeds toegekend aan bijvoeglijke bijzinnen of hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden die feitelijke, algemeen bekende informatie bevatten. Een voorbeeld van zo'n bijvoeglijke bijzin is (12):

- (12) Het Junior Science Lab (JSL) is een faciliteit die de Universiteit Leiden aanbiedt aan middelbare en basisscholen. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 133)

In (10) is duidelijk te herkennen dat de informatie uit de bijvoeglijke bijzin een feitelijk, vaststaand gegeven is. De Universiteit Leiden heeft het Junior Science Lab opgezet en biedt middelbare en basisscholen de kans om in dit laboratorium lessen te volgen en proeven te doen. Een voorbeeld van een hoofdzin die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kan worden uit de categorie *tijdloze waarheid* is (13):

- (13) De sleutel tot nieuwe behandelmethoden is wetenschappelijk onderzoek. Daarvoor is geld nodig. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 240)

Dit fragment is afkomstig uit een nieuwsbrief van de Reumabond en het is algemeen bekend dat deze organisatie geld inzamelt voor wetenschappelijk onderzoek naar de oorzaken en behandeling van reuma.

De categorie *specificatie* is toegekend aan bijvoeglijke bijzinnen die een 'aanduidende' inhoud hebben. Dat betekent dat deze bijzinnen extra informatie geven over wat er precies bedoeld wordt. De bijvoeglijke bijzin wijst dus als het ware het object, de persoon of het gebeuren aan waarover in de inbeddende zin gesproken wordt. In (14) is hiervan een voorbeeld opgenomen:

- (14) Het onderzoek is de eerste in zijn soort waarin de mentale flexibiliteit is getest van individuen die gewend zijn om FPS-spellen te spelen. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 98)

In dit voorbeeld is te zien dat de bijvoeglijke bijzin 'die gewend zijn om FPS-spellen te spelen' als het ware aanwijst *welke* individuen precies bedoeld worden bij het onderzoek naar de mentale flexibiliteit van individuen.

Bij deze categorie moet worden opgemerkt dat dit in feite bedoeld is als 'restcategorie'. Ik heb namelijk eerst gekeken of de bijzinnen in deze categorie niet ondergebracht konden worden bij een andere categorie. Hoewel bijzinnen van dit type duidelijk een aanduidende inhoud hebben, geven zij vaak ook nog andere informatie, zoals iets dat eerder gebeurd is of feitelijke informatie. Voorbeelden waarbij dit allemaal niet het geval was, of die uitsluitend aanduidende informatie bevatten, zijn ondergebracht in de categorie *specificatie*.

De categorie *voorbeeld informatie* is voor alle bijvoeglijke bijzinnen waarin een voorbeeld gegeven wordt van hetgeen er in de inbeddende zin verteld wordt. In (15) wordt een voorbeeld gegeven van een bijvoeglijke bijzin met voorbeeld informatie:

- (15) Dit omdat incidenteel er nog vragen van lijnmanagement of uit de staf komen waarbij ze bijvoorbeeld advies vragen of even willen sparren. (E-mailcorpus, nr. 15)

In dit voorbeeld is te zien dat er in de bijvoeglijke bijzin 'waarbij ze bijvoorbeeld advies vragen of even willen sparren' voorbeelden gegeven worden van vragen van het lijnmanagement of de staf. Een ander voorbeeld is (16), een hoofdzin die als bijzin geformuleerd kan worden en waarin voorbeeld informatie gegeven wordt:

- (16) Rond het thema 'Homeopathie en Allergie' worden in heel Nederland allerlei activiteiten georganiseerd. Er wordt informatie gegeven over de kracht van de homeopathie en de werkwijze van de homeopaat. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 230)

Hier worden er voorbeelden gegeven van wat er tijdens de activiteiten rond het thema 'Homeopathie en Allergie' allemaal gaat gebeuren.

In de categorie *gevolg* zijn de bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden ingedeeld die een gevolg tonen van hetgeen er in de inbeddende zin verteld wordt. Een voorbeeld van zo'n bijvoeglijke bijzin is (17):

- (17) Orders en wijzigingen blijven te lang liggen, waardoor ze niet snel genoeg door komen. (E-mailcorpus, nr. 87)

In dit voorbeeld is duidelijk te zien dat de bijvoeglijke bijzin ‘waardoor ze niet snel genoeg door komen’ het gevolg toont van wat er in de inbeddende zin verteld wordt, namelijk dat orders en wijzigingen te lang blijven liggen. Een ander voorbeeld is (18), een hoofdzin die als bijzin geformuleerd kan worden en waarin een gevolg genoemd wordt:

- (18) Ik bedoel niet dat de inhoud van je stuk dan slechter is, maar minder mooie zinnen en verwarrende formuleringen leiden de lezer af van de inhoud.
Onduidelijkheid en verwarring kunnen het gevolg zijn. (E-mailcorpus, nr. 249)

Ook hier wordt in de hoofdzin die als bijzin geformuleerd kan worden (‘Onduidelijkheid en verwarring kunnen het gevolg zijn’) een gevolg genoemd van wat er in de hoofdzin ervoor wordt besproken.

Tot slot is er nog de categorie *eerder gebeurd*. Hieronder vallen alle bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden waarin een gebeurtenis wordt vermeld die eerder heeft plaatsgevonden dan hetgeen er in de inbeddende zin besproken wordt. In (19) is hiervan een voorbeeld opgenomen:

- (19) Hierdoor zijn veel medewerkers de mail kwijt die tussen 04-02-2010 en 26-02-2010 is ontvangen. (Nieuwsbrievencorpus, nr. 190)

In dit voorbeeld is te zien dat er in de bijvoeglijke bijzin ‘die tussen 04-02-2010 en 26-02-2010 is ontvangen’ een gebeurtenis wordt vermeld, namelijk verstuurde e-mails die rond een bepaalde periode zijn ontvangen, die eerder heeft plaatsgevonden dan hetgeen er in de inbeddende zin verteld wordt, namelijk dat veel medewerkers e-mails kwijt zijn. Een ander voorbeeld is (20), een hoofdzin die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kan worden:

- (20) De premies gaan omlaag o.b.v. de schadejaren per area. Ook dit is door ING per area berekend. (E-mailcorpus, nr. 3)

In de eerste zin wordt verteld dat de premies op basis van de schadejaren per area omlaag gaan. In de hoofdzin die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kan worden wordt vervolgens vermeld dat dit door de ING al berekend is, iets dat dus al eerder gebeurd is.

4.2.3 Beslismethode bij twijfelgevallen

Zoals aan het begin van deze paragraaf al is beschreven, heb ik bij sommige voorbeelden wat moeite gehad met het analyseren ervan. Dit is voornamelijk het geval geweest bij bijvoeglijke bijzinnen waar interpunctiefouten in staan en bij lange zinnen met ingewikkelde constructies. Ik zal hier een aantal voorbeelden van geven en laten zien hoe ik uiteindelijk beslist heb.

In (21) is een fragment opgenomen uit het e-mailcorpus. Deze zin is afkomstig uit een reactie van een bezoeker van de opiniepagina van de Volkskrant op een artikel over pensioenfonds PGGM:

- (21) De vacatieregelingen [vakantieregelingen, VP], die voor bestuurders [ongeacht de herkomst, want vakbondsmensen weten inmiddels ook heel goed hoe

ze hun krentje uit de pap moeten opvissen] geldt kenmerkt zich door het sluipend en gluisperig aanpassen aan wat de heilige markt [en dan vooral dat deel ervan waar bestuurders, managers, commissarissen hun graaicultuur tot nog vollere wasdom willen brengen voorschrijft. (E-mailcorpus, nr. 253 en 254)

Dit is een lange, ingewikkelde zin met twee bijvoeglijke bijzinnen erin. Bij de eerste bijvoeglijke bijzin ('die voor...opvissen] geldt') twijfelde ik omdat er een komma achter 'vakantieregelingen' staat. Die komma suggereert in eerste instantie dat het hier om een uitbreidende bijvoeglijke bijzin gaat. Het zou hier echter ook om een beperkende bijvoeglijke bijzin kunnen gaan omdat het om een bepaald soort vakantieregeling gaat, namelijk de regeling die voor bestuurders geldt. Uiteindelijk heb ik ervoor gekozen om deze bijzin als een uitbreidende bijvoeglijke bijzin te beschouwen omdat de informatie niet eerder in het bericht genoemd is. Met de andere bijzin in dit fragment had ik geen moeite.

In een andere reactie op hetzelfde bericht over PGGM vond ik het fragment in (22):

- (22) Hier spreekt m.i. duidelijk een "kind van deze tijd", die iemand met normbesef en rechtvaardigheidsgevoel [mevr. van Dam] even fijntjes wil uitleggen hoe de wereld van de graaiers en egoïsten werkt. (E-mailcorpus, nr. 256)

Deze zin is veel minder ingewikkeld dan het vorige voorbeeld maar opnieuw werd ik in twijfel gebracht door de komma achter 'tijd'. Opnieuw duidt deze komma erop dat de schrijver de bijzin als uitbreidend bedoeld heeft. Je zou echter ook kunnen zeggen dat het een beperkende bijvoeglijke bijzin is omdat hij in feite specificeert wat het inhoudt om een 'kind van deze tijd' te zijn. Als je deze zin hardop uitspreekt, hoor je duidelijk een rustpauze (en dus een komma) tussen 'tijd' en 'die'. Daarom heb ik besloten om deze bijvoeglijke bijzin in te delen bij de uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen.

Het fragment in (23) is eveneens afkomstig uit het e-mailcorpus:

- (23) En laat ze niet de fout maken zich daarbij te laten vertegenwoordigen [wat tot nu toe usance is] door vakbondsmensen, die immers onderdeel zijn van het door betonrot aangetaste systeem. (E-mailcorpus, nr. 282)

Ook bij deze zin werd ik in twijfel gebracht door de komma tussen 'vakbondsmensen' en 'die'. Deze komma duidt erop dat er een uitbreidende bijvoeglijke bijzin volgt maar de inhoud van deze bijzin is in feite een nadere precisering van het woord 'vakbondsmensen'. Tekstueel gezien kwam ik er niet uit maar door de zin hardop uit te spreken hoor je, net als in het vorige voorbeeld, een rustpauze. Ik heb deze bijzin dan ook ingedeeld bij de uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen.

Tot slot nog een fragment waarin naar mijn idee een interpunctiefout gemaakt is, namelijk in (24):

- (24) Het Executive Committee van PGGM blijkt voor een belangrijk deel te bestaan uit jongens, die hun opleiding en kunstjes hebben geleerd in het bankwezen [ABN/AMRO en ING]. (E-mailcorpus, nr. 285)

In deze zin is er achter ‘jongens’ een komma geplaatst, waardoor de bijzin een uitbreidende bijvoeglijke bijzin zou worden. Als je de zin echter goed leest wordt duidelijk dat het hier om een beperkende bijvoeglijke bijzin gaat. Er wordt hier namelijk niet zomaar een groep jongens bedoeld, maar jongens die hun opleiding gehad hebben in het bankwezen. Ook als je de zin hardop voorleest blijkt dat het om een beperkende bijvoeglijke bijzin gaat: je hoort namelijk geen rustpauze tussen ‘jongens’ en ‘die’. Ik heb deze bijvoeglijke bijzin daarom ingedeeld bij de beperkende bijvoeglijke bijzinnen.

5 | Resultaten

Meer bijvoeglijke bijzinnen in e-mails

In Hoofdstuk 3 presenteerde ik de hypothese dat er in e-mails meer gebruik gemaakt wordt van bijvoeglijke bijzinnen dan in nieuwsbrieven. Met behulp van een chi-kwadraattoets is uitgezocht of deze hypothese klopt. In Tabel 1 staan de relevante gegevens:

	Bijvoeglijke bijzinnen	Hoofdzinnen
Nieuwsbrievencorpus	201 (66%)	103 (34%)
E-mailcorpus	239 (77%)	70 (23%)

Tabel 1: bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden in nieuwsbrievencorpus en e-mailcorpus in aantallen en percentages

De resultaten in deze tabel lijken de hypothese dat er in e-mails meer gebruik gemaakt wordt van bijvoeglijke bijzinnen dan in nieuwsbrieven te bevestigen. Uit de chi-kwadraattoets is gebleken dat deze verschillen inderdaad significant zijn ($\chi^2(1,611) = 9,536$; $p = .002$).

E-mailschrijvers presenteren achtergrondinformatie dus meer in bijvoeglijke bijzinnen dan nieuwsbrievenschrijvers. Om er zeker van te zijn dat dit een genrekenmerk is, moeten andere mogelijke verklaringen uitgesloten worden. Een alternatieve verklaring zou kunnen zijn dat de achtergrondinformatie van nieuwsbrievenschrijvers een kenmerk heeft dat zowel meer leidt tot het presenteren in hoofdzinnen *en* bij e-mailschrijvers afwezig of in ieder geval minder aanwezig is. Dat kenmerk zou de zinslengte kunnen zijn.

Een schrijver van nu gebruikt liever geen hele lange zinnen. Hij kan zijn zinslengte binnen de perken houden door achtergrondinformatie alleen in een bijvoeglijke bijzin te zetten als hij daarvoor weinig woorden nodig heeft, en/of als de rest van de zin ook al niet teveel woorden bevat. Dit idee is onderzocht door met een stapsgewijze regressie analyse na te gaan of de lengte van de achtergrondinformatie, en die van de inbeddende informatie de keuze voor een bijvoeglijke bijzin dan wel een twee hoofdzinnenoplossing voorspellen. Dit blijkt inderdaad het geval. Hoe meer woorden voor de achtergrondinformatie nodig zijn, des te eerder wordt er voor een hoofdzinoplossing gekozen ($\beta = .414$; $t = 11.529$; $p < .001$). Het zelfde geldt voor de inbeddende informatie ($\beta = -.383$; $t = -10.672$; $p < .001$).

Vervolgens is de variabele ‘corpus’ aan de regressie analyse toegevoegd om te toetsen of het type corpus ook nog invloed heeft als er al rekening gehouden wordt met de zinslengte. Dit blijkt niet zo te zijn ($\beta = -.065$; $t = -1.843$; $p = .066$). Schrijvers van nieuwsbrieven maken dus *niet* vaker gebruik van aparte hoofdzinnen dan schrijvers van e-mails.

Meer uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen in nieuwsbrieven

Daarna is er met behulp van een chi-kwadraattoets nagegaan of er in nieuwsbrieven meer uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen worden gebruikt dan in e-mails, wat het idee zou kunnen bevestigen dat schrijvers van nieuwsbrieven meer achtergrondinformatie geven dan schrijvers van e-mails. De resultaten van deze toets zijn weergegeven in Tabel 2:

	Uitbreidende bijvoeglijke bijzin	Beperkende bijvoeglijke bijzin
Nieuwsbrievencorpus	73 (36%)	128 (64%)
E-mailcorpus	59 (25%)	180 (75%)

Tabel 2: aantal uitbreidende en beperkende bijvoeglijke bijzinnen in het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus en percentages

Hoewel de uitbreidende bijzinnen in beide corpora in de minderheid zijn, is aan de percentages te zien dat de nieuwsbrievenschrijvers ze aanzienlijk meer gebruiken dan de e-mailschrijvers. Dit verschil is statistisch significant ($\chi^2(1,438) = 7,035$; $p = .008$).

Uit de allereerste chi-kwadraattoets, waarin getoetst werd of er in e-mails meer gebruik werd gemaakt van bijvoeglijke bijzinnen, is al naar voren gekomen dat er in nieuwsbrieven vaker voor een hoofdzin wordt gekozen bij het geven van achtergrondinformatie. Nu blijkt het ook zo te zijn dat er in nieuwsbrieven, als er voor een bijvoeglijke bijzin gekozen wordt, vaker een uitbreidende bijvoeglijke bijzin gebruikt wordt.

Een vervolgvraag die hierbij beantwoord moet worden, is of de uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen meer (of voornamelijk) achtergrondinformatie bevatten dan de beperkende bijvoeglijke bijzinnen. Hiervoor is een chi-kwadraattoets uitgevoerd en Tabel 3 toont de frequenties:

	Tijdloze waarheid	Specificatie	Voorbeeld informatie	Gevolg	Eerder gebeurd
Beperkend	177 (58%)	69 (22%)	14 (5%)	6 (2%)	42 (13%)
Uitbreidend	103 (78%)	3 (2%)	5 (4%)	7 (5%)	14 (11%)

Tabel 3: soorten achtergrondinformatie in aantallen in beperkende bijvoeglijke bijzinnen en uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen en bijbehorende percentages

Uit deze tabel is vooral het aantal bijzinnen met specificerende informatie interessant omdat dit eigenlijk geen achtergrondinformatie is, maar informatie om aan te geven welke persoon/object/gebeurtenis er bedoeld wordt. Deze specificerende informatie heeft, in tegenstelling tot de andere soorten informatie, dus een aanduidende functie. De tabel laat duidelijk zien dat er bij de uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen vrijwel geen specificerende informatie voorkomt, terwijl 22% van de beperkende bijvoeglijke bijzinnen specificerende informatie bevat. Op basis van deze chi-kwadraattoets kan er gesteld worden dat uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen inderdaad meer achtergrondinformatie bevatten dan beperkende bijvoeglijke bijzinnen ($\chi^2(4,436) = 33.330$; $p < .001$).

De lengte van de bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen

Om uit te zoeken of er een verband bestaat tussen de lengte van een (deel)zin en de keuze voor een hoofd- of bijzin, is er een Cramer's V uitgevoerd met de variabelen 'lengte van de bijzin/tweede zin in woorden' en 'expressie' (het soort uiting dat gedaan wordt). De resultaten van deze toets zijn te vinden op de eerste rij van Tabel 4:

	Bijvoeglijke bijzin	Hoofdzin
Lengte bijzin/tweede zin in woorden (SD)	9.30 (4.94)	13.56 (6.61)
Lengte eerste/inbeddende zin in woorden (SD)	22.42 (8.94)	16.43 (8.27)

Tabel 4: gemiddelde lengte van de bijzin/tweede zin en van de eerste/inbeddende zin in aantal woorden en standaarddeviaties bij bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzinnen geformuleerd kunnen worden

Uit de tabel valt op de maken dat de bijvoeglijke bijzinnen gemiddeld een stuk korter zijn dan de hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden. De resultaten van de Cramer's V wijzen uit dat dit verschil inderdaad significant is (Cramer's V = .409; $p < .001$).

Een logische vervolgvraag is dan of de schrijver, als hij besluit de achtergrondinformatie niet in een bijvoeglijke bijzin te zetten, dit dan vooral doet bij inbeddende zinnen die qua aantal woorden lang zijn. Ook voor het beantwoorden van deze vraag is er een Cramer's V uitgevoerd met de variabelen 'lengte eerste/inbeddende zin' en 'expressie'. Op de tweede rij van Tabel 4 zijn de resultaten te vinden. Ook hier blijkt het verschil statistisch significant te zijn (Cramer's V = .406; $p < .001$). Schrijvers van nieuwsbrieven en e-mails besluiten inderdaad vooral bij langere inbeddende zinnen om de achtergrondinformatie niet in een bijvoeglijke bijzin te zetten maar in een aparte hoofdzin.

De verhouding tussen de lengte van de bijvoeglijke bijzin of de tweede zin in woorden en de inbeddende of eerste zin kan uitgedrukt worden in een fractie: bijvoeglijk/inbeddend. Het is interessant om uit te zoeken of deze fractie verschilt voor achtergrondinformatie voor bijvoeglijke bijzinnen of hoofdzinnen. Dit is getoetst met behulp van een ANOVA en de resultaten zijn te vinden in Tabel 5:

	Bijvoeglijke bijzin	Hoofdzin
Fractielengte (SD)	0.29 (0.09)	0.46 (0.14)

Tabel 5: fractielengte van de bijvoeglijke bijzin en hoofdzin en standaarddeviaties

Uit de ANOVA blijkt inderdaad dat de fractie voor achtergrondinformatie voor bijvoeglijke bijzinnen of hoofdzinnen significant verschilt ($F(1,611) = 300.666$; $p < .001$). Als de achtergrondinformatie in een hoofdzin wordt geformuleerd is deze hoofdzin bijna even lang als de bijzin maar als hij als een bijzin wordt geformuleerd, dan is deze bijzin veel korter.

Het loskoppelen van het antecedent en de plaats van de bijvoeglijke bijzin

De volgende hypothese is dat, als er bij het geven van achtergrondinformatie voor een bijvoeglijke bijzin gekozen wordt, deze in nieuwsbrieven meestal samen met zijn antecedent achteraan in de zin geplaatst wordt terwijl de bijvoeglijke bijzin in e-mails ook op andere plaatsen in de zin voor zal komen te toetsen. Hiervoor zijn twee chi-kwadraattoetsen uitgevoerd. De eerste toets is uitgevoerd met de variabelen 'op laatste plaats' en 'niet op laatste plaats'. Tabel 6 toont hiervan de frequenties:

	Niet op laatste plaats	Op laatste plaats
Nieuwsbrievencorpus	89 (44%)	112 (56%)
E-mailcorpus	145 (60%)	94 (39%)

Tabel 6: aantal bijzinnen dat niet op de laatste plaats of wel op de laatste plaats in de zin gezet wordt in het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus en de bijbehorende percentages

Uit deze gegevens kan opgemaakt worden dat de bijvoeglijke bijzinnen in nieuwsbrieven naar verhouding inderdaad het vaakst achteraan in de zin geplaatst worden ($\chi^2 = 11.78$; $p = .001$).

Vervolgens is er nagegaan of de bijvoeglijke bijzinnen meestal vooraan of juist middenin de zin gezet worden, in de gevallen dat zij niet op de laatste plaats in de zin komen. Ook deze vraag is met behulp van een chi-kwadraattoets getoetst en Tabel 7 toont hiervan de resultaten:

	Vooraan in de zin	Middenin de zin
Nieuwsbrievencorpus	35 (17%)	54 (27%)
E-mailcorpus	56 (23%)	89 (37%)

Tabel 7: aantal bijzinnen dat vooraan in de zin of middenin de zin gezet wordt in het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus en de bijbehorende percentages

De verschillen in proporties bijzinnen vooraan en middenin de zin tussen beide corpora blijken *niet* significant te zijn ($\chi^2 = 0.01$; $p = .91$).

Het is interessant om uit te zoeken of schrijvers van nieuwsbrieven hun informatie zorgvuldig presenteren door bijzinnen naar achteren te schuiven en of schrijvers van e-mailberichten juist achter elkaar door schrijven zonder rekening te houden met de positie van bijzinnen en hun antecedent. Hiervoor moet er gekeken worden naar het al dan niet loskoppelen van bijzinnen van hun antecedent. Dit is met een chi-kwadraattoets uitgezocht en in Tabel 8 zijn de resultaten samengevat:

	Bijzin niet losgekoppeld van antecedent	Bijzin losgekoppeld van antecedent
Nieuwsbrievencorpus	50 (56%)	39 (44%)
E-mailcorpus	104 (72%)	41 (28%)

Tabel 8: aantal bijzinnen dat niet of wel losgekoppeld van het antecedent voorkomt in het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus en de bijbehorende percentages

Het blijkt inderdaad zo te zijn dat schrijvers van e-mails meer achter elkaar door schrijven, terwijl schrijvers van nieuwsbrieven hun achtergrondinformatie zorgvuldig in de zin plaatsen door rekening te houden met de positie van bijzinnen en hun antecedent ($\chi^2 = 5.92$; $p = .015$).

De vraag die je dan kunt stellen is waar de losgekoppelde bijvoeglijke bijzinnen dan vandaan komen. Het zou kunnen zijn dat deze uit de middenpositie in de zin komen. Om dit idee te testen is er een chi-kwadraattoets uitgevoerd met de variabelen 'plaats van de bijzin: middenin' en 'bijzin losgekoppeld van antecedent'. De resultaten hiervan staan in Tabel 9:

	Plaats van de bijzin: middenin de zin	Bijzin losgekoppeld van antecedent
Nieuwsbrievencorpus	54 (58%)	39 (42%)
E-mailcorpus	89 (68%)	41 (32%)

Tabel 9: aantal bijzinnen die middenin de zin staan en losgekoppeld van het antecedent voorkomen in het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus

De proporties verschillen niet veel van elkaar. Uit de chi-kwadraattoets is dan ook gebleken dat deze verschillen *niet* significant zijn ($\chi^2 = 2.55$; $p = .11$). Het is dus niet zo dat schrijvers van nieuwsbrieven meer manoeuvreren met losse bijvoeglijke bijzinnen dan schrijvers van e-mailberichten.

Ook is er met behulp van een chi-kwadraattoets gekeken of het zo is dat de bijvoeglijke bijzin in nieuwsbrieven vaker samen met zijn antecedent in de zin wordt geplaatst dan in e-mails, waar de bijzin ook losgekoppeld van het antecedent voor zal komen. Tabel 10 geeft hiervan het resultaat:

	Bijzin in woordgroep antecedent	Bijzin losgekoppeld van antecedent op laatste plaats
Nieuwsbrievencorpus	162 (81%)	39 (19%)
E-mailcorpus	198 (83%)	41 (17%)

Tabel 10: aantal bijzinnen dat ofwel in de woordgroep van het antecedent in de zin gezet is ofwel losgekoppeld van het antecedent op de laatste plaats in de zin staat en percentages

Zoals in de tabel te zien is, ontlopen de aantallen in beide corpora elkaar niet veel. In zowel het nieuwsbrievencorpus als het e-mailcorpus wordt ruim tachtig procent van de bijzinnen samen met hun antecedent in de zin geplaatst en wordt maar een klein percentage van de bijzinnen losgekoppeld van hun antecedent. Uit de chi-kwadraattoets is dan ook gebleken dat het verschil hier *niet* significant is ($\chi^2 = 0,371$; $p = .54$).

De inhoud heeft invloed op de keuze voor een bij- dan wel hoofdzin

Het is mogelijk dat de schrijver zich bij de keuze tussen een bijvoeglijke bijzin of aparte hoofdzin laat leiden door de inhoud van de achtergrondinformatie. Om uit te zoeken of dit inderdaad zo is, is er een chi-kwadraattoets uitgevoerd met de variabelen 'expressie' en 'inhoud'. De resultaten zijn samengevat in Tabel 11:

	Tijdloze waarheid	Specificatie	Voorbeeld informatie	Gevolg	Eerder gebeurd
Bijvoeglijke bijzin	280 (64%)	72 (16%)	19 (4%)	13 (3%)	56 (13%)
Hoofdzin	138 (80%)	0 (0%)	6 (4%)	7 (4%)	22 (13%)

Tabel 11: soorten achtergrondinformatie in aantallen in bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen en percentages

Uit deze tabel blijkt dat veruit de meeste uitingen van het type 'tijdloze waarheid' zijn. Er worden dus voornamelijk feitelijke, algemeen bekende uitspraken gedaan in bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden. Tachtig procent van de hoofdzinnen bevat een uiting van het type 'tijdloze waarheid', tegenover vierenzestig procent van de bijvoeglijke bijzinnen.

Een andere constatering is dat wanneer er informatie gespecificeerd moet worden, er zonder uitzondering wordt gekozen om dat in een bijvoeglijke bijzin te doen en niet in een aparte hoofdzin. Uit de chi-kwadraattoets is gebleken dat deze verschillen inderdaad significant zijn ($\chi^2(4,609) = 33.722$; $p < .001$).

De inbeddende zin

Tot slot is het interessant om uit te zoeken in wat voor zin de bijzin of hoofdzin is ingebed: in een hoofdzin, een bijzin of een elliptische zin. Mogelijk verschilt dit voor het nieuwsbrievencorpus en het e-mailcorpus. Hiervoor is opnieuw een chi-kwadraattoets uitgevoerd met de variabelen 'corpus' en 'inbedding'. De resultaten staan in Tabel 12:

	Hoofdzin	Bijzin	Elliptische zin
Nieuwsbrievencorpus	288 (95%)	4 (1%)	12 (4%)
E-mailcorpus	285 (92%)	11 (4%)	13 (4%)

Tabel 12: het aantal gevallen waarin een bijvoeglijke bijzin/hoofdzin is ingebed in een hoofdzin, een andere bijzin of een elliptische zin en bijbehorende percentages

Op het eerste gezicht lijkt het resultaat overduidelijk: zowel in het nieuwsbrievencorpus als in het e-mailcorpus zijn de meeste bijvoeglijke bijzinnen/ hoofdzinnen ingebed in andere hoofdzinnen. Uit de chi-kwadraattoets is echter gebleken dat deze verschillen *niet* significant zijn ($\chi^2 = 3.282$; $p = .19$). Op basis van deze tabel kan echter wel gesteld worden dat bijvoeglijke bijzinnen in beide corpora duidelijk het vaakst worden ingebed in een hoofdzin, terwijl dit slechts een enkele keer gebeurt in een andere bijzin of een elliptische zin.

6 | Conclusie

In deze masterscriptie heb ik gerapporteerd over het corpusonderzoek dat ik heb uitgevoerd naar de plaats van bijvoeglijke bijzinnen in twee corpora: een e-mailcorpus en een nieuwsbrievencorpus. De gedachte hierachter was dat e-mailberichten snel geschreven en verstuurd worden en dat de schrijver daarom mogelijk weinig aandacht zal hebben besteed aan regels voor zinsconstructie en stilistische overwegingen, terwijl dat bij de schrijver van een nieuwsbrief precies andersom zou zijn.

Voor dit corpusonderzoek waren twee hypothesen opgesteld, namelijk (1) als er achtergrondinformatie gegeven wordt, dan gebeurt dat in e-mailberichten vaker in een bijvoeglijke bijzin en in nieuwsbrieven vaker in een aparte zin en (2) als er voor een bijvoeglijke bijzin gekozen wordt, dan komt deze bijzin in nieuwsbrieven meestal samen met zijn antecedent achteraan in de zin te staan, terwijl de bijzin in e-mailberichten ook op andere plaatsen in de zin voor zal komen.

Meer bijvoeglijke bijzinnen in e-mails en meer hoofdzinnen in nieuwsbrieven

Uit de resultaten is gebleken dat er in e-mailberichten vaker een bijvoeglijke bijzin gebruikt wordt voor het geven van achtergrondinformatie dan in nieuwsbrieven en dat schrijvers van nieuwsbrieven vaker voor een aparte hoofdzin kiezen om de achtergrondinformatie in te zetten dan schrijvers van e-mails. Dit is niet geheel in overeenstemming met de resultaten van Jansen (1994), namelijk dat bijvoeglijke bijzinnen gebruikt worden voor het geven van achtergrondinformatie, zodat de hoofdzin beschikbaar is voor nieuwe informatie. Zoals het er in mijn eigen corpus naar uit ziet, houden alleen de schrijvers van e-mails zich aan dit

idee. Daarnaast wijzen de resultaten ook uit dat nieuwsbrievenschrijvers meer uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen gebruiken dan e-mailschrijvers. Er is namelijk getoetst of uitbreidende bijvoeglijke bijzinnen meer achtergrondinformatie bevatten dan beperkende bijvoeglijke bijzinnen en dit blijkt inderdaad zo te zijn.

In eerste instantie zou de eerste hypothese aangenomen moeten worden, aangezien er zojuist bewezen is dat er in e-mails meer bijvoeglijke bijzinnen worden gebruikt dan in nieuwsbrieven. Deze bevinding dient echter genuanceerd te worden. Er is namelijk met een regressie analyse uitgezocht of de hogere frequentie van bijvoeglijke bijzinnen in e-mails een stijlkenmerk van het genre is en daarom toegeschreven moet worden aan stijlkeuzes die schrijvers van nieuwsbrieven en e-mails maken, of dat het een gevolg is van andere kenmerken van de genres. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de lengte van de (deel)zinnen met primaire informatie en die met achtergrondinformatie.

De resultaten van deze regressie analyse hebben uitgewezen dat de lengte van de bijzin en van de hoofdzin inderdaad invloed heeft op de keuze voor een bij- dan wel hoofdzin. Hoe langer de bijzin is, hoe eerder de bijzin als een aparte hoofdzin wordt geformuleerd. En hoe korter de hoofdzin is, hoe eerder er voor een bijvoeglijke bijzin gekozen wordt. Dit is mogelijk bewijs voor het idee van Fox en Thompson (1990) over de *information flow*: het lijkt erop dat schrijvers van nieuwsbrieven en e-mails rekening houden met de begrijpelijkheid van hun zinnen voor de lezer. Vermoeden zij dat een lange bijzin te ingewikkeld is, dan besluiten zij om er een aparte hoofdzin van te maken. Daarnaast zou dit ook bewijs kunnen zijn voor het *principe van cognitieve economie* van Troost e.a. (2008). Na de toevoeging van de variabele 'corpus' blijkt dit effect niet langer significant te zijn, waardoor er geconcludeerd moet worden dat schrijvers van nieuwsbrieven *niet* vaker gebruik maken van aparte hoofdzinnen dan schrijvers van e-mails. De eerste hypothese dient om deze reden verworpen te worden.

De lengte van de bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen

De lengte van een bij- dan wel hoofdzin blijkt ook van belang te zijn bij het bepalen waar de achtergrondinformatie in de zin geplaatst zal worden. Gemiddeld genomen blijken de bijvoeglijke bijzinnen in de corpora significant korter te zijn dan de hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzinnen geformuleerd kunnen worden. De vraag of de schrijver, als hij besluit de achtergrondinformatie niet in een bijvoeglijke bijzin te zetten, dit dan vooral doet bij inbeddende zinnen die qua aantal woorden lang zijn, kan dan ook positief beantwoord worden. Nieuwsbrieven- en e-mailschrijvers besluiten inderdaad vooral bij langere inbeddende zinnen om de achtergrondinformatie niet in een bijvoeglijke bijzin te zetten maar in een aparte hoofdzin. Opnieuw kan dit gezien worden als bewijs voor het idee dat schrijvers rekening houden met de *information flow* van hun bericht.

Ook is gebleken dat de verhouding tussen de lengte van de bijvoeglijke bijzin of de tweede zin en de inbeddende of eerste zin er bij het geven van achtergrondinformatie toe doet. De resultaten wijzen namelijk uit dat deze verhouding significant verschilt: als de achtergrondinformatie in een hoofdzin wordt geformuleerd is deze hoofdzin bijna even lang als de bijzin maar als hij als een bijzin wordt geformuleerd, dan is deze bijzin veel korter.

De plaats van de bijvoeglijke bijzinnen

Over de plaats van de bijvoeglijke bijzin in de inbeddende zin valt ook een hoop te zeggen. Zo blijkt uit de resultaten dat bijvoeglijke bijzinnen in nieuwsbrieven naar verhouding het

vaakst achteraan in de zin geplaatst worden, terwijl zij in e-mails juist vaker op een andere plaats in de zin voorkomen. Dit is in overeenstemming met de resultaten die Jansen (2003) vond: ingewikkelde zinsdelen worden meestal achteraan in de zin geplaatst. Daarnaast bevestigen deze resultaten ook de conclusies van Wasow e.a. (2000) over *heaviness*. Ook blijkt dat schrijvers van nieuwsbrieven hun achtergrondinformatie zorgvuldig in de zin plaatsen door rekening te houden met de positie van bijzinnen en hun antecedent, terwijl schrijvers van e-mails juist meer achter elkaar door schrijven en minder rekening houden met de positie van de bijzinnen en hun antecedent. Dit zijn de eerste aanwijzingen voor het aannemen van de tweede hypothese.

Maar er is meer want de tweede hypothese stelt ook dat de bijzinnen in nieuwsbrieven meestal samen met hun antecedent achteraan in de zin komen te staan, dus dat de bijzinnen vaker niet losgekoppeld van hun antecedent voorkomen dan dat zij wel losgekoppeld van hun antecedent voorkomen, terwijl dat verschil in e-mails minder zal zijn. In zowel het nieuwsbrievencorpus als het e-mailcorpus blijkt ruim tachtig procent van de bijzinnen samen met hun antecedent in de zin geplaatst te worden en slechts een klein percentage van de bijzinnen wordt losgekoppeld van hun antecedent.

Op basis van deze resultaten kan de tweede hypothese dus maar gedeeltelijk worden aangenomen: bijvoeglijke bijzinnen komen in nieuwsbrieven inderdaad het vaakst achteraan in de zin voor, terwijl zij in e-mails ook op andere plaatsen voorkomen. Maar het blijkt *niet* zo te zijn dat de bijzinnen in nieuwsbrieven meestal *samen met hun antecedent* achteraan in de zin staan, terwijl dat verschil in e-mails minder is.

Het idee bestond dat de losgekoppelde bijvoeglijke bijzinnen uit de middenpositie in de zin komen. De resultaten wijzen echter uit dat er tussen beide corpora geen grote verschillen bestaan. Het is dus niet zo dat schrijvers van nieuwsbrieven meer manoeuvreren met losse bijvoeglijke bijzinnen dan schrijvers van e-mailberichten.

De inhoud van de (bij)zin heeft invloed op de keuze van de schrijver

De inhoud van de bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden blijkt ook invloed uit te oefenen op de keuze van de schrijver om een bij- dan wel hoofdzin te gebruiken. Als er informatie van het type 'tijdloze waarheid' vermeld moet worden, gebeurt dat in tachtig procent van de gevallen in een hoofdzin. Dit is in overeenstemming met de resultaten van Jansen (1994): nieuwe informatie wordt meestal in een hoofdzin gezet. Opvallend is dat wanneer er informatie gespecificeerd moet worden, dit uitsluitend gebeurt in een bijvoeglijke bijzin en niet in een hoofdzin. Ook deze bevinding komt overeen met wat Jansen (1994) vond: oude (achtergrond)informatie komt meestal in een bijvoeglijke bijzin terecht. Het geven van voorbeelden, het noemen van gevolgen en het vermelden van eerdere gebeurtenissen blijkt zowel in bijvoeglijke bijzinnen als in aparte hoofdzinnen te worden gedaan.

Bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen kunnen in verschillende soorten zinnen ingebed zijn: hoofdzinnen, andere bijzinnen en elliptische zinnen. Het idee bestond dat hier mogelijk verschillen in zouden kunnen zijn tussen beide corpora. De proporties blijken echter *niet* voldoende van elkaar te verschillen om over een significant verschil te spreken.

Discussie

Aan het einde van dit hoofdstuk is het tijd voor enkele opmerkingen over de uitvoering van dit corpusonderzoek. De corpora omvatten in totaal ruim zeshonderd bijvoeglijke bijzinnen en hoofdzinnen die als bijvoeglijke bijzin geformuleerd kunnen worden. Dit is een groot aantal en dat is voor de generaliseerbaarheid van de bevindingen een pluspunt.

Verder zijn er bij het samenstellen van het nieuwsbrievencorpus nieuwsbrieven opgenomen van professionele *en* niet-professionele schrijvers en van zowel commerciële als non-profitorganisaties. In het e-mailcorpus zijn e-mails opgenomen uit de in- en externe communicatie. Dit alles komt de generaliseerbaarheid ook ten goede.

Naast deze positieve punten zijn er uiteraard ook punten die in vervolgonderzoek anders aangepakt moeten worden. Zo kan de selectie van de nieuwsbrieven nog verder geoptimaliseerd worden. Nu zijn er elf nieuwsbrieven geselecteerd maar voor de generaliseerbaarheid zou het beter zijn om er nog meer te selecteren. Ook was ik bij de nieuwsbrieven afhankelijk van de nieuwsbrievenarchieven die de concerns op hun website aanboden en van de mogelijkheid om me te abonneren op nieuwsbrieven. Sommige bedrijven hebben geen online archief en/of mogelijkheid tot aanmelding voor de nieuwsbrief en deze heb ik daarom tijdens het samenstellen van het corpus overgeslagen.

Tot slot nog een opmerking over het soort bijzin dat is onderzocht. In dit corpusonderzoek is alleen het gebruik van bijvoeglijke bijzinnen onderzocht. De generaliseerbaarheid van de gevonden resultaten beperkt zich dus ook uitsluitend tot het gebruik van bijvoeglijke bijzinnen in nieuwsbrieven en e-mails. Voor eventueel vervolgonderzoek zou het interessant kunnen zijn om ook het gebruik van andere soorten bijzinnen te onderzoeken en hier ook andere tekstsoorten bij te betrekken.

7 | Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van dit corpusonderzoek kunnen er een aantal aanbevelingen worden gedaan waar beginnende schrijvers van nieuwsbrieven en e-mails rekening mee kunnen houden bij het opstellen van hun berichten. Meer ervaren schrijvers blijken zich hier al grotendeels aan te houden.

Zo blijkt uit dit corpusonderzoek dat bijvoeglijke bijzinnen uitermate geschikt zijn om achtergrondinformatie te geven. Op deze manier blijft de hoofdzin dan beschikbaar om nieuwe, actuele informatie in te plaatsen. Hier moet direct een kanttekening bij geplaatst worden want als de inbeddende zin door de bijvoeglijke bijzin te lang wordt, doet dit afbraak aan de begrijpelijkheid en de leesbaarheid van de zin. Het advies aan beginnende nieuwsbrieven- en e-mailschrijvers is daarom om bij de keuze tussen een bijvoeglijke bijzin en een aparte hoofdzin voor het vermelden van achtergrondinformatie goed te kijken naar de lengte van de zin. Wordt deze te lang? Kies er dan voor om de achtergrondinformatie in een aparte hoofdzin te plaatsen. In andere gevallen blijft een bijvoeglijke bijzin geschikter voor het geven van achtergrondinformatie.

De plaats van de bijvoeglijke bijzin in de inbeddende zin doet er ook toe. Uit het corpusonderzoek is gebleken dat ingewikkelde zinsdelen, zoals bijvoeglijke bijzinnen, in nieuwsbrieven meestal achteraan in de zin geplaatst worden. In e-mails komen zij ook op andere plaatsen in de inbeddende zin voor. Uit de literatuur is echter gebleken dat achteraan in de zin de beste positie is voor het plaatsen van een bijzin omdat de zin anders onnodig ingewikkeld gemaakt wordt. Het advies aan (vooral) onervaren e-mailschrijvers is dus om ingewikkelde zinsdelen achteraan in de zin te plaatsen, zodat de lezer de kern van de

zin al kan doorgronden voor hij aan het einde van de zin het ingewikkelde zinsdeel tegenkomt. Op basis van de resultaten van dit corpusonderzoek is gebleken dat nieuwsbrievenschrijvers zich vaak al aan dit principe houden.

Tot slot nog een opmerking over de inhoud van bijvoeglijke bijzinnen. Uit het corpusonderzoek is gebleken dat nieuwe informatie meestal in een hoofdzin gezet wordt, terwijl specificerende achtergrondinformatie voornamelijk in een bijvoeglijke bijzin terecht komt. Uit de literatuur blijkt eveneens dat bijvoeglijke bijzinnen het meest geschikt zijn om (oudere) achtergrondinformatie in te geven en dat nieuwere informatie beter in een hoofdzin gezet kan worden. Het advies aan beginnende nieuwsbrieven- en e-mailschrijvers is daarom om bij de keuze tussen een aparte hoofdzin en een bijvoeglijke bijzin voor het geven van nieuwe informatie te kiezen voor een aparte hoofdzin. Betreft het uitsluitend (oudere) achtergrondinformatie? Dan is een bijvoeglijke bijzin hiervoor geschikter.

8| Literatuur

Arnold, J.E., T. Wasow, A. Losongco en R. Ginstrom (2000). *Heaviness vs. newsness: the effects of structural complexity and discourse status on constituent ordering*. In: *Language* 76: 28-55.

Fox, B.A. en S.A. Thompson (1990). *A discourse explanation of the grammar of relative clauses in English conversation*. In: *Language* volume 66, 2: 297-315.

Jansen, F. (1994). *Waar het oude nieuws terecht komt*. *Gramma/TTT* 2, 103-114.

Jansen, F. (2003). *Sentence processing theories and the position of complex constituents in Dutch texts*. In: *Linguistics in the Netherlands*, 1-11.

Troost, C., F. Jansen en T. Sanders (2008). *Bepaalt cognitieve economie de plaats van temporele en causale bijzinnen?* In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 30, 1: 75-88.

Verhagen, A. (1992). *Patroonsplitsing en zinsstructuur*. In: Hans Bennis & Jan W. de Vries (red.), *De Binnenbouw van het Nederlands. Een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*. Dordrecht: ICG Publications, 373-382.

9 | Bijlagen